

Bližina strateških centrov na limesu je narekovala tudi oblikovanje cestnih povezav že od avgustejske dobe dalje. Druga doba pospešene urbanizacije Belgike pa je prinesla Klavdijeva doba in čas osvajanja Britanije. Vendar je posebej na severu ozemlja bila politična in kulturna situacija povsem neprimerljiva z južnimi območji in tudi načini okupacije se tako kot kasnejše romanizacija in procesi urbanizacije bistveno razlikujejo. Zasnova teh mest temelji na zares razkošni urbani opravi in veličastnih stavbah, ki so fascinirale barbarsko staroselsko prebivalstvo. To potrjujejo tudi primerjalne študije britanskih mest, a tudi Tacitovi zapiski, ki se nanašajo na Agrikolove opise Bretoncev. Seveda je obnem vojaški značaj province narekoval način zasnove tamkajšnjih urbanih središč, ki so še celo 1. stol. imeli tudi značaj mest v bližini limesa. Avtor obravnava nadalje primer urbanih centrov mest Amiens, Bavay, Grand in Trevir.

Akvitanija je skupaj z Keltiko in Belgiko del ozemlja, ki ga je Cezar opisal v Galiji Komati. V Avgustovi dobi se je teritorij razširil do Loire in postal ena najboljšežnejših galskih provinc.

Temelje romanizacije je položil Agripa z oblikovanjem cestne mreže, s katero je povezal atlantsko stran z mediteransko. Kot posledica teh povezav je zraslo na cestnem vozlišču mesto Burdigala, kjer so se stekale trgovske poti iz Britanije. Od tam so prihajali številni tovari s kositrom, ki so ga razvažali bodisi na jug proti Italiji ali k številnim kovinarskim centrom v notranjosti Galije. Seveda pa je bila tudi agrarna proizvodnja v polnem razcvetu, produkcija vina in olja se je kosala z ostalimi sredozemskimi centri in je bila konkurenčna predvsem zaradi možnosti cenenih rečnih transportov, ki so v Galiji pogojevale izjemen gospodarski razcvet.

Akvitanija je kulturno izjemno heterogena, posebej opazne so razlike urbanizacije na jugu, ki jih oplajajo zgodnji stiki z Italijo in Španijo, ter v osrednjem, močno izoliranem delu province. Vendar avtor opozarja, da so tudi sekundarni podeželski centri igrali pomembno vlogo v procesu romanizacije.

Tretji del knjige predstavljajo obsežna zapažanja predstavljenih tem. V prvem poglavju avtor primerja forumske bazilike Galije Narbonensis, katerih opazna značilnost je med drugim tudi odprtost na forumski prostor, kar avtor primerja z baziliko Dokleje in Opiterga. Bazilike Treh Galij kažejo naklonjenost k podaljšanemu modelu bazilike, sicer pa ne odstopajo od narbonske. Belgika in obe Germaniji kažeta mnoge nove kreacije in koagulacije bazilikalnih shem, sprejete od narbonskega in lugdunškega modela z vplivi mnogih vojaških taborov.

V tretjem poglavju tretjega dela knjige avtor obravnava forumske modele in njihov razvoj. V nadaljevanju sledi njihovemu širjenju v Tri Galije in nato obravnava vplive *principiuma* na oblikovanje forumov, kar je posebej dobro opazno v Germanijah.

Sledi poglavje o baziliki Ulpiji, za katero je donedavna veljalo, da je nastala pod vplivom vojaških taborov. Avtor zavrača simplifikacije in razlaga Ulpijo kot sad rimske kulturne osmoze, ki je značilna za Rim v drugem stoletju.

V nadaljevanju obravnava vpliv Trajanovega foruma na galske forume ter osvetli zgodovinski problem *Imperium Galliarum*, kjer skuša ugotoviti, ali se zgodovinski dogodki (upori in uzurpacije, npr. C. Vindeksa in Julija Civila) odražajo v arhitekturnih načelih galskih mest.

V devetem poglavju obravnava kompleks foruma in bazilike v okviru upravne vloge posameznega mesta. Avtor izhaja iz ugotovitve, da rimska doba ne pozna pojma mesta v današnjem smislu, temveč imajo naselbine glede na različno stopnjo političnih pravic tudi različen status, ki rangira od urbsa do kolonije z *optimo iure, municipija* in *vicusa* in primerja posamezne primere forumske zasnove ter skuša najti in pojasniti razlike.

Nazadnje seže po orientalnih vzorih, posebej razloži primere forumov v Aleksandriji, kjer se je razvil t. i. *kaisareia*, poišče izvore in nato vplive na oblikovanje vzhodnih vzorov na zahodu, ki so posebej močni v drugem stoletju po Kr.

Enajsto poglavje je posvečeno vlogi bazilike v prostorski ureditvi galskih forumov.

V zaključkih avtor povzame svoje ugotovitve. V nastajanju forumov moremo slediti dvema močnima tokovima, najprej močnemu helenističnemu, ki je vplival na oblikovanje znamenitega foruma s portiki v Pomejih. Rim privzame vzore orientalnega foruma tipa *kaisareia*. Bazilika Ulpija, ki je največja pokrita zgradba kdaj koli zgrajena v *urbsu* s pozicijo na forumu, ki tudi po zadnjih obsežnih raziskavah kaže anomalije glede na svojo prostorsko zasnovo in strukturo celotnega forumskega kompleksa. Avtor sklepa, da so posamezni primeri zgodnjecarskega Rima bili skoraj istočasno razširjeni v galskih mestih in se nato kanonizirani širili naprej. Posebej v obrenskih provincah so ti vzori razvili izjemno monumentalnost. Avtor sklepa, da ni bil vselej Rim prostor eksperimentiranja in iskanja novih forumskih rešitev. Ne poznamo dveh popolnoma enakih forumov, pa vendar je kanonizirano oblikovanje forumskega prostora pomagalo najti enotno strukturo forumskega prostora, katerega namen je pospeševati skupno javno življenje prebivalcev mest.

Oblikovanje foruma v vsakem primeru odraža voljo vladajoče mestne elite, kar je posebej jasno v poznorepublikanski in zgodnjeimperialni dobi, medtem ko se v drugem stoletju začnejo kazati močni orientalni vplivi, čedalje bolj povezani z vladarskimi kulturi. Vendar je že v flavijskem času z *lex de imperio Vespasiani* postalo jasno, da je cesar nesporna oblast vsega imperija in zato najvišja volja tudi pri oblikovanju javnega prostora.

M. Cavalieri, novoizvoljeni predavatelj provincialne arheologije na belgijski univerzi v Louvainu, je delo izoblikoval v izjemno kompleksno študijo obravnavanega prostora, ki prinaša zaradi avtorjevega dobrega poznavanja etruščanskih in grško italjskih modelov urbanizacije številne sveže ideje. Napisano je pregledno z izčrpo bibliografijo in z dobrim vpogledom v politične in gospodarske vloge, ki jih imajo urbani centri na etnično in strateško različnih teritorijih znotraj Treh Galij. Zasnovo mest, oblikovanje forumskih kompleksov in seveda njihov izgled so Rimljani prilagajali strateškim, političnim in seveda gospodarskim zahtevam posameznega prostora. Cavalieri nam na primeru Treh Galij prinaša več kot le vpogled v urbanistično zasnovo. Dotakne se tudi družbenih in gospodarskih analiz na svežem primeru kompleksnega študija provincialne arheologije in široko razpravlja o vzorih in vzgibih urbanističnih ureditev. Delo bo posebej dobrodošlo strokovnjakom, ki se srečujejo s problemi urbanizma in forumskih struktur, saj je avtor zelo široko zastavil diskusijo o vplivih na oblikovanje forumov. Na primeru zelo različnih galskih mestnih jeder skuša razumeti zasnovo mesta skozi politične in upravne strukture in v nadaljevanju s pomočjo zbranih in časovno usidranih posameznih primerov skuša pojasniti večplastne, močno prepletene vplive na nastanek forumov v imperiju glede na največje in še vedno najbolj diskutirane forume Rima.

Glede na stanje urbanih raziskav v Sloveniji, kjer so gotovo tudi zaradi zaskrbljujočega zastoja kompleksnih študij arheološkega gradiva ostale urbanistične strukture le delno pojasnjene, smemo pričakovati, da bo pričujoče delo zelo ugodno sprejeto med slovenskimi strokovnjaki.

Knjigo priporočam študentom, ki jih zanima rimski imperij tudi onkraj Alp. Vsekakor pa je delo odličen primer študije s vsemi širinami dobre klasične zasidranosti v urbsu, ki dajejo avtorju širši in globlji vpogled na dogajanja v provincah

Verena VIDRIH PERKO

Stefan Groh, Helga Sedlmayer: *Forschungen im Kastell Mautern-Favianis. Die Grabungen der Jahre 1996 und 1997. Der römische Limes in Österreich 42.* Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2002. ISBN 3-7001-3078-3. 612 strani, 245 slik, 69 tabel, 6 prilog.

Nova monografija o obdonavskem kastelu Mautern-Favianis je izšla samo dve leti po tem, ko so bili zbrani in izvednoteni starejši topografski podatki in analizirano drobno gradivo (V.

Gassner et al., *Das Kastell Mautern - Favianis*, Der römische Limes in Österreich 39, Wien 2000). Stefan Groh in Helga Sedlmayer sta se s sodelavci posvetila analizi dveh manjših izkopišč, ki sta bila moderno izkopana po enotni metodologiji. Glavna teža dela je na arheološki analizi, izredno pomembni pa tudi so prispevki s področja naravoslovnih ved, ki so vključeni v interpretacijo najdišča.

Na podlagi izkopavanj so razdelili arheološke ostanke v sedem faz, ki verjetno (ni pa nujno) predstavljajo zgodovino celotnega kastela. Izčrpan terenski izvid, ki ga je pripravil Groh, vsebuje tudi širšo analizo različnih zanimivih arhitekturnih podrobnosti, kot so utrdbe in rekonstrukcija kastela ter načini gradnje stavb. V terenski izvid so vključeni rezultati naravoslovnih analiz.

Drobno arheološko gradivo so obdelali in umestili v širši prostor Groh (novci, tera sigilata, arhitekturni elementi), Sedlmayer (keramika, ostale drobne najdbe) in R. Wedenig (grafiti na keramiki). Spekter novcev je Groh primerjal z drugimi avksiliarnimi kasteli in vikusi ob taborih. V zajetnem in zelo pomembnem poglavju je keramika natančno tipološko razčlenjena in interpretirana. Dobra stratigrafija pomaga k boljši dataciji tipov, statistična obdelava po izvornih področjih omogoča zaključke o trgovskih tokovih.

Zgodnjersrednjeveško gradivo so obdelali Sedlmayerjeva (keramika), C. Wawruschka (kovinske najdbe) in H. Herdits (tehnološke raziskave zgodnjersrednjeveške sekire). Keramiko iz visogega in poznega srednjega veka je tudi analizirala Sedlmayerjeva.

Arheološkim poglavjem sledijo naravoslovna: sedimetologija (S. Verginis), rastlinski ostanke (M. Popovtschak), les (O. Cichocki), mehkužci (Ch. Frank), živalski ostanke (G. K. Kunst) in antropološki ostanke (K. Groszschmidt).

Gre za izvrstno delo provincialnorimske arheologije. Pomembno je zaradi dobre predstavitve stratigrafije zapletenih naselbinskih izkopavanj. Veliko vrednost imajo obdelave drobnega gradiva, pri čemer moramo izpostaviti predvsem študijo o keramiki. Z natančno kronologijo in stavbno zgodovino kastela Mautern-Favianis se delo dotika številnih širših zgodovinskih problemov. Naravoslovne analize pa so omogočile vpogled v naravno okolje, v katerem je nastal in živel kastel.

Jana HORVAT

Alfred Galik, Christian Gugl, Gerhard Sperl: *Feldkirchen in Kärnten. Ein Zentrum norischer Eisenverhüttung*. Achäologische Forschungen 9. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 314. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003. ISBN 3-7001-3174-7. 94 strani, 35 slik, 16 tabel.

Trg (nem. Feldkirchen) leži ob rečici Tiebel, severovzhodnem pritoku Osojskega jezera, okoli 20 km zahodno od Virunuma. Gre za pomembno arheološko najdišče, ki je poznano predvsem po sporadičnih najdbah in manjših zaščitnih raziskovanjih. V monografiji, ki so jo spodbudila zaščitna raziskovanja leta 2000, se je Christian Gugl posvetil širši arheološki problematiki. Druga dva avtorja sta obdelala veliko količino živalskih kosti (Alfred Galik) in železno žlindro (Gerhard Sperl).

Na začetku je natančno predstavljena arheološka topografija Trga z zgodovino raziskav. Sistematično je objavljeno gradivo iz starejših izkopavanj in naključnih odkritij. V srednjelatensko dobo sodijo ostanke grobišča, medtem ko mesto naselbine ni znano. Poznolatensko obdobje manjka. Zaščitna izkopavanja leta 2000, ki so bila prostorsko žal zelo omejena, pa so odprla zanimiv vpogled v zgodovino rimskega naselja. Razkrila so temelje zidane stavbe iz začetka 1. st. po Kr. Le-ta je bila postavljena na plast z železno žlindro in z ostanke železarskih peči, ki je datirana na začetek rimske dobe, neposredno pred gradnjo stavbe. Pokazalo se je, da gre za žlindro iz talinih peči. Stavba je živila

do poznega 3. oziroma do začetka 4. st. Tudi na drugih točkah na območju Trga so že prej po naključju naleteli na velike količine rimskodobne železne žlindre in druge sledove železarstva.

Deli kamnitih skulptur ter napisni kamni tudi govorijo o tem, da je na območju Trga ležala pomembnejša antična naselbina. Nagrobniki pričajo o razvejani socialni sliki: domačini s keltskimi imeni, priseljenci iz Italije, nedržavljeni z rimskimi imeni, osvobojenka akvilejske trgovske družine Barbijev, vojaki. Votivni napis kaže na svetišče Jupitra Dolihena, eno od posvetil Gugl povezuje z upravo noriških rudnikov. Napisi povezani z upravo rudnikov železa so bili odkriti tudi v bližnjih krajih: Podtibinju (nem. Tiffen) in Hohensteinu. Lega Trga je bila prometno zelo ugodna, saj je najverjetneje ležal ob glavni cesti iz Virunuma v Iuvavum. Gugl sem locira naselje Belandrum, ki je omenjeno na Tabuli Peutingeriani.

Na območju Trga je torej ležalo eno od središč noriškega železarstva. Po pomenu ga lahko primerjamo z najdišči v dolini Görtschitztal severno od Virunuma. Železarski proizvodni obrati v Trgu in v Görtschitztalu so z železom zagotovo oskrbovali kovačije na Štalenski gori.

Monografija odlično prikazuje stanje arheoloških raziskav v Trgu. Dodatno vrednost daje tudi interdisciplinarna prispevka o živalskih kosteh in s tem o prehrabnih navadah ter o metalografskih preiskavah železne žlindre. Avtorjem, ki so imeli na razpolago zgolj naključne najdbe in omejena zaščitna raziskovanja, je uspelo predstaviti nadregionalni pomen kraja. Njihovo delo je dobro izhodišče in spodbuda za raziskovanje noriškega železarstva in gospodarske zgodovine province.

Jana HORVAT

Hans-Detrich Kahl: *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.-9. Jh.)* (Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi in vzhodnoalpskem prostoru). Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze. Supplementum = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Supplementum. Situla 39, Supplementum. Razprave 1. razr. SAZU 20. Narodni muzej Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2002. ISSN 0583-4554, ISBN 961-6242-49-0, ISBN 961-6169-23-8. 562 strani, 7 slik.

Karantanija kot zgodovinski fenomen buri domišljijo raziskovalcem že vsaj od Marka Hanziča v 18. st. Prvo monumentalno obravnavo je doživela z delom Boga Grafenauerja "Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev" leta 1952. Pol stoletja za njim je o njej izšla druga, le malo manj obsežna monografija izpod peresa giessenskega profesorja Hansa-Dietricha Kahla. Avtor je po izobrazbi zgodovinar, germanist in klasični filolog, po svojih specialnostih pa medievist, religiolog, raziskovalec družbenih, gospodarskih in etničnih procesov predvsem na tistem stičnem ozemlju Slovanov in Germanov v srednjeveškem rimskem cesarstvu, ki so ga nemški kolegi poimenovali Gemanian Slavica. Ker prihaja iz Nemčije, skuša neodvisno obravnavati teze slovenskega in avstrijskega zgodovinopisja o Karantaniji. To pomeni gradnjo lastne podobe, za katero se mu je hitro izkazalo, da bo trhla, če je ne zgradi v vsestransko osvetlitev pojava Karantanije. Tako je predmet njegove raziskave državna tvorba Karantancev od naselitve Slovanov do 772, ko po njegovem mnenju Tasilovo vojaško posredovanje v Karantaniji prinese odločilno izgubo samostojnosti. Že v tej opredelilvi predmeta raziskave vidimo odmik od tradicionalne periodizacije, kot odsev stalnega avtorjevega prizadevanja odkrivati drugačne podobe preteklosti. V nadaljevanju jih bomo nekaj našli. To ni mesto, da bi jih vrednostno ocenjevali. V njih tiči preveč dolgoletnih prizadevanj, da bi jih odpravili na kratko. Zaslužijo pozornost argumentirane